

# Jogi és pedagógiai védelem a modernkori rabszolgaság ellen Magyarországon

---

GYURÁ CZ VERONIKA

*The fight against contemporary slavery is part of the international protection of human rights. The academic society can contribute to it by supporting the research aiming at the understanding of the extension of contemporary slavery and enhancing the unification of our knowledge about these series of human rights violations. As this paper emphasizes, it is still an unresolved obligation, as the international human rights treaties and the scientific communis opinio understand contemporary slavery differently not agreeing what practices should be understood under this term. Hungary is also concerned with contemporary slavery. According to the Global Slavery Index published in 2014, 36 000 people are the victims of human trafficking, contract slavery, sexual exploitation, and domestic servitude. The aim of this paper is to analyse the Hungarian legal instruments and the currently accessible system of protection in Hungary for the victims of contemporary slavery. According to the author, legal protection can be completed with pedagogical discussion. Therefore, the pedagogical guidebook about contemporary slavery published by Anthropopolis Anthropological Public Benefit Association in 2015 provides the opportunity to analyse the benefits and the risks of the introduction of contemporary slavery to the legal education of children. Nevertheless, the paper claims that the fight against contemporary slavery can be successful in Hungary only if the currently existing anomalies (limited financial support, lack of anonymity of victims, corruption) are eliminated and the international law will understand the threats of contemporary slavery unanimously.*

## Bevezető

A rabszolgaság elleni küzdelem továbbra is feladata az emberi jogok nemzetközi védelmének, hiszen az áldozatok száma világviszonylatban milliós nagyságrendben mérhető. A tudományos társadalom ehhez a küzdelemhez úgy tud hozzájárulni, hogy támogatja a modernkori rabszolgaság elterjedésének megismerését célzó kutatásokat, és elősegíti az e témában kialakult tudás egyezményesedését. Ahogy jelen tanulmány hangsúlyozza, ez a mai napig megoldatlan feladat, hiszen a nemzetközi jogi egyezmények és a tudományos *communis opinio* is eltérő módon értelmezik a modernkori rabszolgaságot, illetve azt, hogy mely gyakorlatokat kell annak tekinteni. A modernkori rabszolgaságnak Magyarországon is sokan áldozatul esnek. A 2014-ben megjelent Global Slavery Index szerint közel 36 ezer magyar ember tekinthető

az emberkereskedelem, a „csicskáztatás”, a szerződéses rabszolgaság és a szexuális kihasználás áldozatának (*Global Slavery Index* 2014). Éppen ezért releváns a nemzetközi jog által modernkori rabszolgaságnak tekintett gyakorlatok kutatása a magyar jogrendszer kontextusában, a kapcsolódó hazai jogi instrumentumok és az elérhető hazai védelem elemzése révén.

A jogi védelmet egészítheti ki a jövőben a téma iskolai keretek közötti tárgyalása. Ezáltal megelőzhető, hogy a modernkori rabszolgaság által erősen fenyegetett gyermekek áldozattá váljanak, ha már az iskolában tanulnak jogaikról, s arról, hogyan élhetnek ezekkel a jogokkal, s hová fordulhatnak segítségért, ha jogtalan helyzetben találják magukat. A tanulmány éppen ezért középpontba helyezi az Anthropolis Antropológiai Közhasznú Egyesület által a témában 2015-ben kiadott képzési kézikönyvet (MIHÁLKÓ–HAIDEGGER–SZABÓ 2015), és a modernkori rabszolgaság jogi nevelésbe integrálásának lehetőségeit elemzi. Viszont hangsúlyozza, hogy a modernkori rabszolgaság elleni küzdelem Magyarországon nem lehet hatékony az áldozatvédelemben napjainkban tapasztalható nehézségek kiküszöbölése (anonimitás hiánya, korrupció, korlátozott anyagi támogatások) és az egységes nemzetközi jogi megközelítés nélkül.

### **A tudományos *communis opinio*t megosztó modernkori rabszolgaság**

Napjainkban még a tudományos társadalomban is idegen fogalomként tekintenek a „modernkori rabszolgaság” jelenségeire, arra hivatkozva, hogy a rabszolgaság idejé múlt, a 21. században már legfeljebb történeti távlatokból vizsgálándó megoldott probléma. Ennek ellenére a civil szervezetek, elsősorban fejlődő országokból, időről időre tájékoztatják a közvéleményt arról, hogy még ma is számos olyan gyakorlat él a világon, amelynek során az ember személyi szabadsága sérül, tulajdonként bánnak vele, kihasználják munkaerejét, s mindez erőszak és megfélemlítés mellett történik. E félelmeket már a nemzetközi jogi védelmet garantáló legfontosabb nemzetközi szervezetek is osztják, sürgetve a tagállamokat a felszámolást célzó erőfeszítések megtételére. Például az Egyesült Nemzetek Szervezetének (a továbbiakban: ENSZ) keretein belül 2007 óta külön megbízott felel azért, hogy ezeket a gyakorlatokat a nemzeti hatóságok egységesen rabszolgaságként kezeljék, s az áldozatok ennek megfelelő védelemben részesüljenek, az elkövetőket pedig felelősségre vonják. Jelen tanulmány olyan gyakorlatokat tekint modernkori rabszolgaságnak, amelyek esetében a tulajdonjog gyakorlása, az erőszak és megfélemlítés, a személyi szabadság korlátozása és a munkaerővel való visszaélés jellemző. Következésképpen ezeket látjuk a gyermekmunka és a kényszermunka iparban és mezőgazdaságban megnyilvánuló formáinál, illetve a házi rabszolgaságnál. A modernkori rabszolgaságnak egy speciális fajtája az emberkereskedelem, amelyet számos szakirodalom a modernkori rabszolgasággal tesz egyenlővé, más szóval az emberkereskedelem egyik fajtájának tekintik a rabszolgaságot. A szerző osztja Ronald Weitzer álláspontját, amely szerint az emberkereskedelem során szintén korlátozódik az egyén szabadsága, az emberkereskedő saját

tulajdonának tekinti az eladni tervezett embereket, s erőszakkal tartja fent az ellenőrzést felettük (WEITZER 2015, 224.). Következésképpen az emberkereskedelem és a modernkori rabszolgaság két egymást metsző gyakorlat. A modernkori rabszolgaság egyik fajtájának kell tekinteni az emberkereskedelmet.

A modernkori rabszolgaságot növekvő figyelem kell, hogy övezze a nemzetközi jog és a tudományos társadalom részéről, hiszen a rabszolgaság tilalma továbbra is a nemzetközi jog normatív keretrendszerében *ius cogens*, vagyis feltétel nélkül érvényesülő norma, illetve emberiség elleni büntett is, amelynek elítélése a nemzetközi közösség minden tagjára nézve kötelező, függetlenül attól, hogy egy adott tagállam elismeri-e azt, illetve tett-e erőfeszítéseket a felszámolására. A modernkori rabszolgaságként azonosított emberi jogi sérelmek áldozatainak számáról megoszlanak a kutatók véleményei. Sokan Kevin Bales megállapítását tekintik irányadónak, amely szerint napjainkban 27 millió ember él rabszolgaságban (BALES–TRODD–WILLAMSON 2009). Szintén az áldozatok magas számáról tájékoztat évente az Egyesült Államok Külügyminisztériuma az emberkereskedelemtől szóló jelentésében. Azonban Ronald Weitzer óvatosságra int az áldozatok sokmilliószámával kapcsolatban. Véleménye szerint a modernkori rabszolgasággal és az emberkereskedelemmel foglalkozó irodalmak többsége figyelmen kívül hagyja a hivatalos adatok elfogadását, és hajlamos grandiózus megállapításokat tenni a probléma nagyságát illetően, pusztán a figyelemfelkeltés érdekében (WEITZER 2015, 224.). Másrészt a modernkori rabszolgaságról elérhető információk nagy része leegyszerűsíti a problémát, és eltekint az egyént személyi szabadságában korlátozó gyakorlatok sokszínűségétől.

A modernkori rabszolgaság kutatásában a legnagyobb kihívást az okozza, hogy nincs konszenzus sem a hatályos nemzetközi jogban, sem pedig a tudományos társadalomban arról, mely gyakorlatokat kell napjainkban rabszolgaságnak tekinteni. Az emberi jogok védelméért dolgozók még abban sem értenek egyet, vajon mi különbözteti meg a rabszolgaság modernkori fajtáit a 20. század elején felszámolt rabszolgaságtól. Nem várható el nemzeti szinten az alapvető emberi jogok védelme akkor, amikor még az ENSZ is egybeolvasztja az emberkereskedelmet a rabszolgasággal. Az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala 2009-es jelentésében az emberkereskedelemmel kapcsolatban a hangsúlyt a büntény „transaction”, vagyis átadás-átvétel jellegére helyezi, amely így pontosabban leírható az „enslavement”, rabszolgaság szóval (*Global Report 2009*, 6.). Továbbá számos kormány hajlamos összemenni az embercsempészetet az emberkereskedelemmel, illetve egyenlőségjelet tenni az emberkereskedelem és rabszolgaság közé a hivatalos kommunikációban vagy a törvényalkotás során (WEITZER 2015, 225.).

Kivételt jelent az Egyesült Államokban 2000-ben elfogadott, az emberkereskedelem áldozatait védő *Victims of Trafficking and Violence Protection Act*, amely egyértelműen kimondja, hogy „[...] az emberkereskedelem a modernkori rabszolgaság legelterjedtebb fajtája. Évente legalább 700 000 emberrel, elsősorban nőkkel és gyermekekkel kereskednek országhatárokon belül és nemzetközi határokon keresztül” (*Victims of*

*Trafficking* 2000, SEC. 102/b/1).<sup>1</sup> A felszámolást célzó tevékenységekhez felhasznált definíció szerint az emberkereskedelem az egyén erőszak, csalás vagy kényszerítés általi toborzását, szállítását, illetve fogadását jelenti, illetve egy 18 év alatti egyén toborzását függetlenül az erőszak vagy a csalás meglététől (*Victims of Trafficking* 2000, SEC. 103/8). A nemzetközi jog által az emberkereskedelmet a legmagasabb szinten elítélő Palermói Jegyzőkönyv (a továbbiakban: Jegyzőkönyv) szintén a csalás és a kényszerítés elemeire koncentrál az emberkereskedelem meghatározásánál. De kiegészíti még a meghatározást az áldozat sebezhetőségével és a hatalommal való visszaéléssel, illetve a kizsákmányolás céljából az egyén feletti ellenőrzés állapotának kikényszerítésével (*United Nations Protocol* 2000). Weitzer azonban figyelmeztet arra, hogy bár a Jegyzőkönyv úttörő jelentőségű a modernkori szisztematikus emberi jogi sérelmek elleni küzdelemben, hiányossága, hogy nem határozza meg sem a kizsákmányolás, sem a hatalommal való visszaélés, sem a sebezhetőség, sem pedig az ellenőrzés jelentéseit (WEITZER 2015, 225.). Éppen ebből a hiányos megfogalmazásból következik, hogy a Jegyzőkönyvet nehéz konkrét esetekben alkalmazni. Az olyan alternatív indikátorok, mint az erőszak, a csalás vagy a kényszerítés az emberkereskedelem konkrétabb mérésére adnának lehetőséget (WEITZER 2015, 226.).

Az emberkereskedelem és a modernkori rabszolgaság viszonyát illetően a tudományos társadalom továbbra sem ért egyet abban, vajon szükséges-e az áldozat egyik helyről a másik helyre való mozgatásának megléte a jogsértésben. Amennyiben igen, úgy a modernkori rabszolgaság olyan helyi formái kerülnének ki a nemzetközi jog látószögéből, mint a házi rabszolgaság, az adórszolgaság, vagy a rituális rabszolgaság. Következésképpen mind a Jegyzőkönyv, mind az emberkereskedelem áldozatait védő törvény figyelmen kívül hagyja az áldozat földrajzi értelemben vett mozgatását, s kizárólag az egyén toborzására, fogadására, vagy rejtegetésére helyezi a hangsúlyt az emberkereskedelem meghatározásánál. Yasmina Rassam szerint a Jegyzőkönyv pótolta, de nem bírálta felül a már meglévő „fehér rabszolga-kereskedelmet” érintő nemzetközi jogi egyezményeket (RASSAM 2005, 812.) Az ENSZ szervezett bűnözés elleni egyezményét (UNTOC)<sup>2</sup> kiegészítő Jegyzőkönyv az emberkereskedelem árnyaltabb megfogalmazását adta közre, amely magában foglalta a kényszerített prostitúciót, a rabszolgaságot és kényszermunkát (RASSAM 2005, 812.). Rassam azonban figyelmeztet, hogy ez még nem egy emberi jogi szerződés, viszont arra lehetősége volt a Jegyzőkönyvnek, hogy szakítson a korábbi egyezmények hagyományával, és javasolja a részes államoknak, hogy tegyenek erőfeszítéseket a kereskedett emberek jogainak védelmére. Ahogy a fenti véleményekből is látszik, sem az Egyesült Államokban elfogadott, az emberkereskedelem áldozatait védő törvény, sem pedig az ENSZ

1 Fontos, hogy ezt a kereskedelmet nem szabad összekeverni az embercsempészettel, hiszen az áldozatok a modernkori rabszolgaság egyik fajtájának tekintett emberkereskedelem esetében erőszak, kényszerítés, megfélemlítés, vonzó ígéretek révén kelnek útra. Ezzel szemben az embercsempésznél az utazók maguk fizetnek az embercsempésznek az utazásért. Az embercsempészet is illegális, büntetendő tevékenység, de nem tekinthető rabszolgaságnak a kényszerítés és a tulajdonjog gyakorlása, valamint a munkaerővel való visszaélés hiánya miatt.

2 UN Convention against Transnational Organized Crime.

keretein belül elfogadott Jegyzőkönyv nem kezeli önálló emberi jogi sérelemnek a rabszolgaság modernkori formáit. Mindkét dokumentum elsősorban azoknak az áldozatoknak a védelmét hangsúlyozza, akiket országhatárokon keresztül szállítottak (RASSAM 2003, 812.). Habár a rabszolgaság mindkét jogi instrumentumban említésre kerül, nem találunk arra utaló szándékot, hogy a nemzetközi jognak és a tudományos *communis opinio*nak a rabszolgaság új fajtáit önálló jogsértésként kellene elfogadnia, és ekképpen küzdenie ellenük.

A nemzetközi jog a rabszolgaságot a tulajdonjog gyakorlása által határozza meg, az 1926-os Rabszolgaság Egyezmény (*Slavery Convention 1926*) szövegét véve alapul. Így rabszolgaságnak tekintjük azt az állapotot, „amikor egy személy egy másik személy felett a tulajdonjogot vagy annak valamely ismértét gyakorolja” (*Slavery Convention 1926*, Article 1). Következésképpen „a modernkori rabszolgaságot és a történeti rabszolgaságot pont az az állapot köti össze, amelyben egy vagy több személy egy másik személy, az áldozat felett rendelkezik és hatalmat gyakorol [...], mint egy tárgyat, birtokba veszi a másik személyt, mozgásszabadságában korlátozza, emberi nivoltában megalázza, manipuláció és/vagy fenyegetés és/vagy mentális illetve fizikális bántalmazás során kizsákmányolja” (MIHALKÓ–HAIDEGGER–SZABÓ 2015, 43.). A szabadság korlátozása és az erőszak révén kerül az áldozat megalázott helyzetbe. Így a megaláztatás is állandó jellemzője a rabszolgaság modernkori gyakorlatainak. Ez a megközelítés azonban még hiányos a rabszolgaság napjainkban élő, diverzifikált formáinak megértéséhez, hiszen „csupán” a tulajdonjog gyakorlását, és az így kialakult állapot során elszenvedett mentális és/vagy fizikai bántalmazást, kontrollt hangsúlyozza. A modernkori rabszolgaság állapotát azonban még ki kell egészíteni az egyén munkaereje feletti kényszerítő, önkényes rendelkezés motívumával. Ez történik a kényszermunka, a gyermekmunka, a házi vagy háztartási rabszolgaság, a szexrabszolgaság, az adó rabszolgaság és a háborús rabszolgaság esetében is. A munkaerő feletti önkényes rendelkezés különbözteti meg a modernkori rabszolgaságba tartozó gyakorlatokat a kizsákmányolás más egyéb fajtáitól, például a szerverkereskedelemtől.

Kevin Bales, a *Free the Slaves* nevű nemzetközi civil szervezet alapítója a modernkori rabszolgaság meghatározásánál az ellenőrzés fontosságát hangsúlyozza (BALES 2012, 4.). Bales is egyetért abban, hogy a rabszolgaságról született számos definíció és szakértői vélemény közül a mai napig az 1926-os Rabszolgaság Egyezmény az irányadó, amely a tulajdonjog gyakorlásának viszonylatában értelmezi a rabszolgaságot (BALES 2012, 4.). Viszont Weitzerhez hasonlóan kritikával illeti, hogy nincs összhang a rabszolgaság társadalmi és jogi definíciója között. A rabszolgaság modernkori formáinak felszámolását nehezíti ugyanis, hogy a rabszolgasággal kapcsolatos esetek kis hányada kerül az igazságszolgáltatás elé, legfeljebb szociális és emberi jogi szervezetek foglalkoznak velük. Habár az Egyesült Államok erős jogrenddel rendelkezik, a rabszolgasággal kapcsolatos eseteknek mindössze egyharmada kerül az igazságszolgáltatás elé (BALES 2012, 7.; lásd még *Hidden Slaves* 2004). Ez az arány sokkal alacsonyabb a fejlődő országokban, ahol erőtlenebb jogalkalmazási hajlandóság van. Annak ellenére tehát, hogy a mai napig nincs nemzetközileg egységes definíciója a rabszol-

gaság modernkori formáinak, az áldozatok védelméért küzdő szociális és emberi jogi szervezetek tiszta tapasztalatokkal rendelkeznek a rabszolgaságról, ami azonban nem köszön vissza a jogi instrumentumokban. Éppen ezért a kizsákmányolás formáiról a társadalmi igazságtalanság skáláján szigorúan meghatározott jellemzők alapján olyan egységesen elfogadott definícióra van szükség, amelyet a tudományos társadalom és a nemzetközi jog is elfogad. Csak így válik lehetővé az áldozatok védelme és az elkövetők büntetőjogi felelősségre vonása.

A modernkori rabszolgaság kutatásában és a felszámolására irányuló törekvésekben mérőföldkőnek számító eseményként az ENSZ Emberi Jogi Főképviseelő Hivatala 2002-ben már eljutott odáig, hogy elfogadja, a rabszolgaságnak vannak modern, ma is élő formái. Ahogy a David Weissbrodt és az Anti-Slavery International által az akkor még működő ENSZ Modernkori Rabszolgaság Munkacsoport számára készített *Abolishing Slavery and its Contemporary Forms* című anyagban olvasható: „Nyilvánvalóvá vált, hogy az ellenőrzés és a birtoklás, amelyek gyakran az erőszakkal való fenyegetéssel társulnak, központi elemei a rabszolgaság fennállásának. A bevándorló, akitől a munkaadója elvette az útlevelét, a gyermek, akit eladtak prostituálnak, vagy a „comfort woman”, akit szexrabszolgaságba kényszerítettek – mindnyájuknál közös elem, hogy elvették tőlük a választás és az életük felett gyakorolt kontroll lehetőségét, akár helyzetükből adódóan, akár szándékos cselekvés által, és átadták őket egy harmadik félnek, legyen az akár egy egyén, akár egy állam” (WEISSBRODT 2002, 7.). Paul Close a 2002-es felismerés újdonságával kapcsolatban Jean Allaint idézi, aki felhívja a figyelmet arra, hogy az ENSZ Modernkori Rabszolgaság Munkacsoportja a „rabszolgasághoz hasonló gyakorlatok” terminológia használatával a rabszolgaság fogalmát kiterjesztette „nemcsak a szolgaság formáira, hanem a szexturizmusra, az apartheidre, a gyarmatosításra és a vérfertőzésre is” (CLOSE 2014, 35.). Bár ezt a definíciót a nemzetközi közösség széles körben elfogadta (International Labour Organization – a továbbiakban: ILO –, ENSZ), a hatékony felszámolás érdekében még mindig túlságosan átfogó és pontatlan ez a megközelítés, hiszen a modernkori rabszolgaságnak tekintett gyakorlatok hosszú sora az erőfeszítések és a nemzetközi figyelem szétaprózódásának kockázatával jár együtt.

Éppen ezért nem hagyhatók ki a modernkori rabszolgaságról való gondolkodásból az emberi jogokat sértő gyakorlatokkal első kézből találkozók civil szervezetek sem, akik az általuk gyűjtött adatokkal alakítják, befolyásolják a tudományos *communis opinio*-t. Ám ezt az adatszolgáltató tevékenységet a kutatóknak kritikával kell kezelniük, ahogy erre a Walk Free Foundation nemzetközi civil szervezet által 2013-ban és 2014-ben kiadott *Global Slavery Index* módszertani hiányosságai figyelmeztetnek. A modernkori rabszolgaságot vizsgáló felmérés arra a végeredményre jutott, hogy 2013-ban 29,8 millió, 2014-ben pedig már 35,8 millió ember tekinthető áldozatnak szerte a világon. Ezzel a Walk Free Foundation még az ILO 2012-es adatait is felülmúlta. A szervezet szerint 20,9 millió áldozata van a kényszerszolgálatnak (*ILO Global Estimate* 2012, 13.). A modernkori rabszolgaság következképpen a 16–19. századokban jellemző klasszikus rabszolgaságnál tágabban értelmezett emberijog-sértés, hiszen a

kényszermunkát is magában foglalja, amennyiben az áldozatot büntetés fenyegetése mellett munkára kényszerítik. Az áldozat személyi szabadsága, illetve a munka szabad megválasztásának joga ebben a tekintetben is sérül (MOELCKLI et al. 2014, 253.).

Viszont az index közvéleményt és tudományos társadalmat is megdöbbentő adatai gyenge lábakon állnak. Az országok rabszolgaság szerinti sorrendje három változó figyelembevételével készült el. Nevezetesen a rabszolgaság elterjedése, az országba be- és az országból kiáramló vándorlás és a gyermekházasság mértéke alapján állították sorba a 2013-ban vizsgált 162, míg 2014-ben vizsgált 167 országot (*Global Slavery Index* 2013; 2014.). Azonban, ahogy Alexander Guth és szerzőtársai figyelmeztetnek, az index szerzői az esetek többségében nem a saját maguk által gyűjtött elsődleges adatokra alapozva osztályozták az országokat (GUTH et al. 2014, 15.). A riport nem tájékoztat arról sem, hogy miért pont ezt a négy változót választották az index megalkotásához. Következésképpen, mivel az adatok megbízhatósága nem ellenőrizhető, az index Guth és szerzőtársai kritikája szerint nem a társadalomtudományokat bővíti, hanem pusztán a modernkori rabszolgasággal kapcsolatos félelmek növelésére, negatív hangulatkeltésre alkalmas (GUTH et al. 2014, 16.).

A modernkori rabszolgaság elleni küzdelemhez az index további finomítást igényel a kutatáshoz irányadónak tekintett definíció miatt is. Habár a szerzők megemlítik, hogy számos, nemzetközileg már elfogadott fogalmat felhasználnak saját definíciójukhoz, nem indokolják meg azt, hogy az újonnan alkotott magyarázat miért előbbre való a felhasználtaknál. A *Global Slavery Index* mindenesetre rabszolgaságnak tekinti az alábbiakat: „A rabszolgaság az egyén birtoklása és ellenőrzése oly módon, amelynek során az egyéntől jelentősen megvonják a személyi szabadságát a kizsákmányolás szándékával a használat, irányítás, haszonszerzés, átengedés, eladás révén. Rendszerint ezt a gyakorlatot erőszak vagy az erőszakkal való fenyegetés, csalás és/vagy kényszer révén érik el és tartják fenn” (GUTH et al. 2014, 16.; *Global Slavery Index* 2013, 11.). Guth és szerzőtársai figyelmeztetnek arra, hogy ez a definíció a Nemzetek Szövetsége, az ENSZ, az ILO és az Európa Tanács megfogalmazásainak elemeiből született. Következésképpen óvatosan kell a riportban közreadott országleírásokat kezelni, hiszen az sem tiszta, hogy ezt a definíciót az elsődleges és másodlagos adatokat összeítő szerzők hogyan használták fel a rabszolgaság nemzeti terjedésének elemzésénél. A szerzők annak érdekében, hogy a megalkotott definíciót minél szélesebb körben használni tudják, az elérhető elsődleges adatokra hivatkozva a rabszolgaságot más országokban is felfedezni vélték, függetlenül attól, hogy voltak-e erre vonatkozó adataik. Ez a megkérdőjelezhető módszer tette lehetővé a vizsgált 162 ország sorrendbe állítását és csoportosítását, illetve a 10 legmagasabb indexszel rendelkező ország részletes bemutatását. Guthék odáig merészkednek a kritikával, hogy a 2013-as riportot illetően 155 országról állítják azt, hogy az elemzésükhöz használt mindössze 4 adatbázis valójában ezekre nem, csupán a fennmaradó 7 országra tette volna lehetővé a rabszolgaság elterjedésének igazolását (GUTH et al. 2014, 18.). A kritikák helytállóak, ám nem jelentik azt, hogy a *Global Slavery Index* évenkénti elkészítése a modernkori rabszolgaság formái elleni nemzetközi küzdelemben elhibázott törekvés lenne.

Az emberkereskedelmet, a kényszermunkát, az adósrabszolgaságot és szexrabszolgaságot jelentő modernkori rabszolgaságot a mai napig nem kezeli egységesen sem a nemzetközi jog, sem a tudományos társadalom. Az illegalitásban megbúvó gyakorlatok elkerülik a hatóságok figyelmét, így nehézkes az áldozatok védelme és a felelősök büntetőjogi felelősségre vonása. Éppen ezért értékelendő a Walk Free Foundation elhatározása, hogy szélesítse a modernkori rabszolgaságról elérhető tudást, hangsúlyozva, hogy ezek a gyakorlatok emberek millióit érintik, s a világon nincs olyan ország, amely ettől a problémától érintetlennek mondhatná magát. Visszont annak érdekében, hogy az index a nemzetközi nagypolitikában és a helyszínen a gyakorlatok felszámolása ellen küzdő civil szervezetek számára érvényes adatokat mutasson, kidolgozott módszertanra és a modernkori rabszolgaság egységes, nemzetközileg elfogadott definíciójára lesz szükség a jövőben. Ennek kidolgozásából és a rabszolgaságról rendelkezésre álló aktuális információk elérhetővé tételéből Magyarország sem vonhatja ki magát.

### Modernkori rabszolgaság Magyarországon

A fent említett *Global Slavery Index* szerint Magyarországon a modernkori rabszolgaságnak 2014-ben 35 600 áldozata volt, s ezzel Magyarország a vizsgált 167 ország közül a 75. helyen áll. A lista élén a népesség 1,14%-ával, 14 285 700 áldozattal India áll. De az első 10 modernkori rabszolgaság által leginkább érintett ország közé helyezi a tanulmány még Kínát, Pakisztánt, Nigériát, Oroszországot és Thaiföldet is (*Global Slavery Index* 2014, 20.).

Hazánkban az áldozatok személyi szabadságának korlátozása és munkaerejük kiszákmányolása a szexrabszolgaság, a szerződéses rabszolgaság és az adósrabszolgaság formáiban van jelen (MIHALKÓ–HAIDEGGER–SZABÓ 2015, 70.). Sebhelyi Viktória 2012-ben, a mélyszegénység kutatása során találkozott Aranka történetével, amely jól példázza a modernkori rabszolgaság hazai előfordulását. Ahogy az Anthropolis Egyesület által szerkesztett *Modernkori rabszolgaság* című képzési kézikönyvben olvashatjuk: „Aranka egy faluban nőtt fel, alkoholista édesanyja elhanyagolta őt és hat testvérét. 17 évesen már férjhez ment, ám férjét a bántalmazások miatt elhagyta. Ezek után került olyan körülmények közé, melyek következtében a mai napig rabszolgaként él. Egy falubelije a házkörüli munkákért cserébe lakhatást és menedéket ajánlott neki egy másik faluban. Kezdetben Arankának szimpatikus volt, hogy nem kellett sokat dolgoznia. Az állatok ellátásában vesz részt és a kertben dolgozik. Ételet és bort minden nap kap az ismerős családtól, ami nélkül, véleménye szerint, már nem tudna meglenni. Pénzt azonban nem kap a munkájáért, s a szállása is egy kisházban van, a család pedig a személyi igazolványát is elvette.” (MIHALKÓ–HAIDEGGER–SZABÓ 2015, 187.) Bár az a tény, hogy Aranka a lakhatásért és az élelemért háztáji munkát végez, még önmagában nem tekintendő rabszolgaságnak, a személyi igazolvány elvétele és az azzal való visszaélés, illetve a megalázó bánásmód, amelyet Arankának el kell viselnie az ellátást biztosító, ám őt tulajdonként kezelő családtól, már a személyi



szabadság korlátozásának a jele. Amennyiben ez állandósul, az áldozatot rabszolgának kell tekinteni. Aranka esete jól példázza, hogy a modernkori rabszolgaság áldozatai elsősorban az aluliskolázott, zavaros családi környezetben felnőttek, akik nincsenek tisztában azzal, hogy rabszolgaságban élnek. Erre a tényre alapozza az Egyesült Királyság Belügyminisztériuma a rabszolgaság felszámolását célzó tevékenységét (*Help free the UK* [d. n.]).<sup>3</sup> S pont az ilyen esetek elkerülése érdekében fontos, hogy a gyermekek az iskolában halljanak az alapvető emberi jogokról, s arról, mi a teendő, ha ezek sérülnek.

A ház körüli munkák elvégztetése és a személyi szabadság korlátozása mellett hazánkban elterjedt az adórszolgaság, amely szintén leginkább a mélyszegénységben, kilátástalan anyagi körülmények között, elsősorban a vidéken élőket sújtja (MIHALKÓ–HAIDEGGER–SZABÓ 2015, 70.). A kölcsönt biztosító uzsorások legtöbbször hatalmas kamatokat számolnak fel. Következésképpen az áldozatok törleszthetetlen adósságcsapdába kerülnek, amelyből az uzsorás számára végzett folyamatos munka révén próbálnak kikerülni. A rendőrségi statisztikák figyelmeztetnek arra, hogy a bűnüldözésnek elsősorban az ország keleti felében ad munkát az uzsorázás. 2014-ben Borsodban száznál is több eljárást zártak le, vádemelésre 86 esetben került sor. Szabolcsban és Jász-Nagykun-Szolnok megyében nyolcvan körül mozgott a befejezett vizsgálatok száma, az ügyészséghez itt hatvan-hatvan aktát továbbítottak (JAKUBÁSZ 2014). Ezzel szemben azonban az Országos Rendőr-főkapitányság megerősíti, hogy 2013-ban kevesebb uzsoraügy került a rendőrség elé, mint az azt megelőző évben, emellett a káros társadalmi-bűnügyi jelenség visszaszorulására lehet következtetni a 2014-es adatokból is (JAKUBÁSZ 2014). A nyomozások alapjául szolgáló büntető törvénykönyv 381. §-a szerint az uzsora-bűncselekmény három évig terjedő szabadságvesztéssel sújtható, amennyiben bűnszövetségben vagy üzletszerűen követik el.<sup>4</sup>

A modernkori rabszolgaság felszámolását célzó büntetőjogi instrumentumok nem hagyhatják figyelmen kívül az adórszolgaság sajátos, hazánkban elterjedt formáját, a „csicskáztatást”, amelynek áldozatai főleg családjuktól elszakadt fiatalok, rokkantnyugdíjasok, egyedülálló emberek, alkoholisták. A szóbeli vagy gyakran fizikai bántalmazás révén tulajdonként kezelt emberek legtöbb esetben csak a létfenntartáshoz szükséges étkezést és lakhatást kapják meg fogvatartóiktól (MIHALKÓ–HAIDEGGER–SZABÓ 2015, 70.). Ahogy Till Atilla *Csicska* című rövidfilmjében látható, a fogvatartó – általában egy vagy két személy vagy egy család – felhasználja a „csicskáztatott”

3 Az Egyesült Királyság Belügyminisztériuma által 2015-ben azonosított 3266 áldozat közül mindössze 90 volt az ország állampolgára. A többiek főleg Albániából, Nigériából és Vietnámból érkeztek (*National Referral Mechanism Statistics* 2016). Továbbá hazánk Belügyminisztériuma is megerősíti a rabszolgaság potenciális áldozatainál azonosítható zavaros családi körülményeket az emberkereskedelem magyarországi elterjedésével kapcsolatban, kiemelve, hogy az áldozattá válás szempontjából kifejezetten kiszolgáltatott helyzetben vannak az alacsony iskolai végzettséggel, kevés munkatapasztalattal, hiányos családi háttérrel rendelkezők, valamint az állami gondozásban felnőtt személyek (*Emberkereskedelem* 2014, 1.)

4 Btk. 381. § Uzsora-bűncselekmény: <http://buntetojog.info/kulonos-resz/btk-381-%C2%A7-uzsora-buncselekmeny/> (2016. február 25.)

személyt és személyazonosító okmányait arra, hogy a nevében szociális segélyhez jusson, kölcsönt vegyen fel, közüzemi szerződést kössön, elvegye a nyugdíját és egyéb vagyontárgyait (TILL 2011). Mindeközben az áldozatot fizikai és lelki erőszak révén tartják fogva, hogy tanyákon vagy a fogvatartó vállalkozásaiban, a társadalomtól elszigetelten dolgozzon. Itt jogosan merül fel a társadalom, a legszűkebb közösség felelősségének kérdése, ugyanis legtöbb esetben a falu lakói tudnak arról, hogy egy adott családnál dolgozik a „csicskáztatott” személy, akiről általában csak annyi információjuk van, hogy egy távoli rokon. Azonban a társadalom előtt rejtve marad az, hogy a fogvatartott jogfosztottan, erőszaktól megfélemlítve dolgozik a családnál.

Ami a modernkori rabszolgaság nemzetközi jogi elítélését illeti, ehhez Magyarország is csatlakozott. Ám ahogy dr. Czine Ágnes az emberkereskedelemmel kapcsolatban felhívja rá a figyelmet, a rabszolgaság elleni küzdelem origójának tekintett 1926-os Rabszolgaság Egyezmény becikkelyezéséről már az 1933. évi III. törvény rendelkezett, azonban a törvény végrehajtására csak 1998-ban, 65 évvel később került sor, s akkor is csupán részlegesen. A szerző ezt súlyos jogalkotási mulasztásnak tekinti, hivatkozva a rabszolgaság kriminalizálásának elmaradására (CZINE 2011, 23.). Ezt a mulasztást azonban a Btk. 175. B. §-a csak részben pótolja, hiszen a Rabszolgaság Egyezmény szövegéhez képest tartalmi és formai eltérések is találhatók benne (CZINE 2011, 24.). A magyar büntetőjog is beleesett abba a nemzetközi jogot és a tudományos *communis opinio*t megosztó dilemmába, hogy milyen hierarchikus viszony áll fenn a rabszolgaság és az emberkereskedelem között. A magyar példa megerősíti azon álláspontunkat, amely szerint a modernkori rabszolgaság felszámolását nem segíti elő, hogy utalás és pontosítás nélkül a Rabszolgaság Egyezményt az emberkereskedelem törvényi tényállására, vagyis a rabszolgák kereskedelmének a tilalmára alkalmazzuk (CZINE 2011, 24.). Ugyanis így a magyar jogvédelem számos olyan gyakorlatot nem tekint rabszolgaságnak, amelynél szintén létezik a személyi szabadság korlátozása, az egyén feletti tulajdonjog gyakorlása erőszak által és a munkaerő kizsákmányolása. Elég csak az előbb említett uzsorázás és a „csicskáztatást” lefedő házi, illetve háztartási rabszolgaság megalkotandó törvényi tényállásait említeni.

Ami az 1998 óta megvalósult rabszolgaság felszámolását célzó kormányzati törekvéseket illeti, az Egyesült Államok Külügyminisztériuma által az emberkereskedeletről kiadott jelentés 2013-ban pozitívan értékelt ezeket, hangsúlyozva azonban, hogy a magyar kormány nem felel meg teljesen az emberkereskedelem felszámolásához szükséges minimumkövetelményeknek (*Trafficking in Persons Report* 2013, 192.). A 2013-as *Trafficking in Persons Report* (a továbbiakban: *TIP*) elismerően szól arról, hogy Magyarország 2012-ben tovább növelte „az áldozatok azonosítására és védelmére szolgáló kapacitását” a 2012 decemberében kiadott 354/2012. (XII. 13.) az emberkereskedelem áldozatai azonosításának rendjéről szóló kormányrendelet elfogadásával, valamint a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvénynek 2012 szeptemberében törvénybe iktatott módosításával. Ennek értelmében a kormány köteles „shelterben”, védett házban elhelyezni az emberkereskedelem áldozatait, akár Magyarországon, akár külföldön került sor a

„kizsákmányolásukra” (*Trafficking in Persons Report* 2013, 192.). Az amerikai jelentés azt is elégedetten jegyzi meg, hogy az országgyűlés által 2012 júliusában elfogadott, 2013. július 1-jével hatályba lépett új büntető-törvénykönyv módosította az emberkereskedelem leküzdésére irányuló rendelkezéseket. Az új szabályozás bevezette a kényszermunka mint bűncselekmény kifejezett törvényi tényállását, és felemelte az emberkereskedelem minősített eseteiben kiszabható maximális büntetési tételeket (*Trafficking in Persons Report* 2013, 192.). Az Egyesült Államok Külügyminisztériuma azonban kritikaként megemlíti, hogy „az új törvény nem egyezik az emberkereskedelem fogalmának az Európai Parlament és a Tanács által a 2011/36/EU irányelvben közreadott meghatározásával, mivel nem igényli az erőszak alkalmazásának vagy az erőszak fenyegetésének meglétét az emberkereskedelem törvényi tényállásának bizonyításához. Továbbá a kizsákmányolás céljainak (gyerekprostitúció, szexrabszolgaság, kényszerített kéregetés) szükséges meglétét írja elő ahhoz, hogy a fennálló körülményeket emberkereskedelemnek lehessen tekinteni.” (*Trafficking in Persons Report* 2013, 192.). Bár jogosnak tekintjük a *TIP* 2013 kritikai észrevételeit a magyar jogi védelemmel kapcsolatban, a modernkori rabszolgaságot figyelembe véve inkább azon az állásponton vagyunk, hogy a nemzetközi jogban elismert Palermói Jegyzőkönyvben közreadott megfogalmazást<sup>5</sup> irányadónak tekintve az emberkereskedelem ellen felállított jogi védelmi háló még nem elégíti ki teljes mértékben a modernkori rabszolgaság elleni nemzeti küzdelem feladatának teljesítését, hiszen a modernkori rabszolgaság nem csak az emberkereskedelmet jelenti. Olyan gyakorlatok elítélése is szükséges, mint a házi és háztartási rabszolgaság, a gyermekmunka és az adórszolgaság, ahol az áldozat emberi jogait a mozgás elemének megléte nélküli állapotban is sértik.

A 2013-as *TIP*-vel összhangban a modernkori rabszolgaság elterjedésén túl a felszámolást célzó kormányzati törekvéseket is értékelő 2014-es *Global Slavery Index* is elismerően szól a magyar rabszolgaságellenes intézkedésekről, habár általános információkon kívül mást nem tudunk meg a Walk Free Foundationtól. Utal a riport a rövid távú áldozatvédelmi programra, a büntetőjogi rendszerre, amely a modernkori rabszolgaság néhány formáját bünteti, egy a beérkező panaszokat kezelő testületre, és a modernkori rabszolgaság lehetséges áldozatainak védelme is említésre kerül (*Global Slavery Index 2014*, 27.). Azonban az emberkereskedelem, a „csicskáztatás”, az uzsorázás és a kényszermunka áldozatainak védelmét és az elkövetők felelősségre vonását nehezíti egyrészt, hogy a korlátozott határellenőrzés miatt szélesebb terjeszkedési lehe-

5 Az UNTOC az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelmének megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló Jegyzőkönyve értelmében az emberkereskedelem: „személyek toborzását, szállítását, eladását, elrejtését vagy átvételét jelenti fenyegetés, erőszak vagy a kényszer más formáinak alkalmazásával, rablás, csalás, megtévesztés, hatalommal vagy a védekezésre képtelen állapottal való visszaélés, vagy anyagi ellenszolgáltatás vagy előnyök adásával vagy elfogadásával annak érdekében, hogy kizsákmányolás céljából elnyerjék egy olyan személy beleegyezését, aki más személy felett hatalommal rendelkezik. A kihasználásnak magában kell foglalnia legalább a mások prostituálásának kihasználását, vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, kényszermunkát vagy szolgáltatásokat, rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot, mások leigázását vagy emberi test szerveinek tiltott felhasználását.” (*United Nations Protocol* 2000, Article 3)

tőségekkel rendelkeznek országhatárainkon keresztül az emberkereskedők, másrészt nincs lehetőség az áldozat anonimitását megőrizni a modernkori rabszolgaság gyanúját bizonyítani szándékozó nyomozásban (MIHALKÓ–HAIDEGGER–SZABÓ 2015, 70.). Sőt, mivel illegális, a hatóságok elől rejtett gyakorlatokról van szó, amelyek továbbterjedését gyakran a helyi korrupt hatóságok segítik, a modernkori rabszolgaság mértékében és elterjedésében a 0%-os latencia elérése szinte lehetetlen. Ezeket a hiányosságokat az Egyesült Államok Külügyminisztériuma által 2015-ben kiadott friss *TIP* is hangsúlyozza, kitérve a 2013-as büntető-törvénykönyvnek túlságosan tág emberkereskedelem-értelmezésére, amely nem követeli meg az erőszak alkalmazásának meglétét az emberkereskedelem azonosításához (*Trafficking in Persons Report* 2015, 182.).

Habár a 2013 január 1-jén hatályba lépett 354/2012 (XII. 13.) kormányhatározat rendelkezik az emberkereskedelem, és így a modernkori rabszolgaság elleni küzdelemben részt vevő jelzőrendszer tagjairól, a résztvevők munkáját egyelőre nem segítik megfelelő mértékben anyagi források. Hiányzik a nagyobb állami elköteleződés – hangsúlyozta Mihalkó Viktória, az Anthropolis Egyesület ügyvezetője és Nagy Balázs, projektmenedzser, tréner a 2015. május 30-án a modernkori rabszolgaságról általuk szervezett tréningen.<sup>6</sup> Megoldásnak és a jövőbeni erőfeszítések céljának a jogalkalmazás erősítését és az áldozatok hatékonyabb érdekképviseletét tartják. Ezen a ponton érhető tetten a modernkori rabszolgaságról szervezett tréning egyetlen hiányossága. Habár utalás történt arra nézve, hogy mely területeken lenne szükség a szélesebb állami szerepvállalásra, a résztvevők nem azzal az üzenettel távoztak a képzésről, hogy a problémára van megoldás, és hazánk a kormányzati és a civil szférát is beleértve, érintettként tesz is konkrét lépéseket a modernkori rabszolgaság áldozatainak számának csökkentéséért.

Ezt a hiátust tölti be a már említett *Modernkori rabszolgaság* című képzési kézikönyv (MIHALKÓ–HAIDEGGER–SZABÓ 2015), amely a felhasználó pedagógus számára hazai civil kezdeményezések hosszú listáját közli a szervezetek elérhetőségeit is megadva. Köztük van a hazai emberi jogi védelemben úttörő munkát végző a Baptista Szeretetszolgálat, amely a Belügyminisztérium által irányított Nemzeti Koordinációs Mechanizmus tagjaként az emberkereskedelem elleni küzdelemben fontos feladatot vállal. A 2013-ban Lucia néven az osztrák LEFŐ-IBF partnerszervezettel közösen elindított projekt<sup>7</sup> célja egyrészt a megelőzés és a társadalmi szemléletformálás, másrészt a kényszermunka és a munkakizsákmányolás áldozatainak védelme, elhelyezése védett házakban. Amit a Baptista Szeretetszolgálat végez a nyugati megyékben az osztrák hatóságokkal együttműködésben, azt teszi a *Segítő Kéz 2003 Szociális Egyesület*<sup>8</sup> Szatmárnémetiben, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében és Beregszászon, 2010

6 Modernkori rabszolgaság tréning. Anthropolis Antropológiai Közhasznú Egyesület: Budapest, OKISZ Székház, 2015. május 31.

7 Lucia Projekt. Az emberkereskedelem áldozatainak megsegítése és kapacitásbővítés a határ menti régióban, Baptista Szeretetszolgálat. <http://luciaprojekt.baptistaoktatás.hu/> (2015. július 3.)

8 Emberkereskedelem elleni küzdelem! Segítő Kéz 2003 Szociális Egyesület. <http://segitokez2003.hu/emberkereskedelem/emberkereskedelem-elleni-kuezdelem> (2015. július 4.)

óta határon átívelő együttműködés keretében. Az emberkereskedelem felszámolását célzó tevékenységük figyelemfelkeltő kampányokra, az áldozatok mentális, pszichés védelmére és társadalmi, illetve munkaerőpiaci támogatására koncentrálnak. A *Modernkori rabszolgaság* képzési kézikönyvben szereplő civil szervezetek tevékenysége elsősorban a családon belüli erőszak elleni küzdelemre koncentrálnak – de vajon jó ötlet-e kiterjeszteni a modernkori rabszolgaság fogalmát ilyen tágra, a családon belüli erőszakra is? Álláspontunk szerint a modernkori rabszolgaság felszámolását célzó törekvések megvalósítása nagyobb eséllyel lenne sikeres, ha szűkebben értelmeznénk a problémát a tulajdonjog gyakorlása és a munkaerő feletti önkényes rendelkezés elemei alapján.

### **Modernkori rabszolgaság elleni védelem az iskolában**

A modernkori rabszolgaság áldozatainak védelmét, illetve az áldozatok számának csökkenését segítheti elő, ha a téma a közoktatás részévé válik. Az emberi jogok védelmével szorosan összefüggő kérdések megvitatása lehetővé teszi a gyermekek számára, hogy megértsék a társadalmi igazságosságot és a felelősségvállalást, megismerhessék azokat a nemzeti intézményeket, amelyek döntései befolyásolják társadalmunk életét, s elgondolkodjanak a kiszolgáltatottság, az emberi méltóság, a sokféleség vagy a szolidaritás jelentésén. A valós történeteken alapuló esetek elősegítik, hogy a fiatalok érzékenyebbé, empatikusabbakká váljanak, és átérezzék, hogy a társadalom tagjaiként ők is tehetnek a kiszolgáltatottak megsegítéséért.

A modernkori rabszolgaság iskolai keretek közötti tárgyalására ígéretes induló példát ad az Anthropolis Egyesület által 2015-ben kiadott *Modernkori Rabszolgaság* című kézikönyv (MIHALKÓ–HAIDEGGER–SZABÓ 2015), amely a liverpooli International Slavery Museum *Contemporary Slavery Teachers' Resource* című kiadványán alapszik. A szerzők ezt dolgozták át a magyarországi helyzetet figyelembe véve, egyrészt hazai vonatkozású esettanulmányok beillesztésével, másrészt az illegális gyakorlatok felszámolását célul kitűző magyar törekvéseket elemezve. A modernkori rabszolgaságot célzó felvilágosító kampány pedig folytatódott 2015 során a házi/háztartási rabszolgaság, a szexrabszolgaság és a kényszermunka által érintett területeken, így az egyesület Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Pest megyékre koncentrálnak szakértői fórumokkal szólította meg az áldozatvédelemért felelős jelzőrendszer tagjait. Mindeközben az egyesület a modernkori rabszolgaság áldozataival közvetlenül érintkező civil szervezetekkel, így a Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvánnyal, a Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen Egyesülettel (NANE), a Sex-Educatio Közhasznú Alapítvánnyal és a Terre des Hommes Alapítvánnyal együttműködésben az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalához nyújtott be panaszt a gyermekprostitúcióval kapcsolatban, amelynek ombudsmani tárgyalásában reménykednek.<sup>9</sup>

9 Interjú Mihalkó Viktóriával, az Anthropolis Antropológiai Egyesület ügyvezetőjével, a Modernkori Rabszolgaság projekt aktuális állásáról, 2016. március 10.

Ahogy az Anthropolis Egyesület rendezvényein és kiadványaiban is hangsúlyozza, a jogi nevelés abból indul ki, hogy a modernkori rabszolgaság Magyarországon sem ismeretlen probléma. A történeti vagy más néven klasszikus rabszolgaság magyar vonatkozásainak tárgyalása kapcsolódási pontot ad a modernkori rabszolgaságot az oktatásban felhasználó tanárok számára, hiszen a korábbi történelmi, irodalmi, művészettörténeti tanulmányokra hivatkozva máris logikai kapcsolatot találhatnak a pedagógusok ahhoz, hogy felhívják a diákok figyelmét a rabszolgaság aktuális elterjedésére. A honfoglalás kori rabszolgatartás vagy Szent István törvényeinek rabszolgaságra vonatkozó részei érdemesek említésre a történeti rabszolgaság korai példái között, majd a török hódítás előtti időkből már a jobbágság helyzetében is találunk a rabszolgaság állapotához hasonló, alapvető jogokat korlátozó jellemzőket, úgymint a szabad mozgás korlátozása vagy az erőszakkal való fenyegetés. Ám az emberi jogok létjogosultsága ebben a kontextusban még nem értelmezhető. „A cselédek és egyéb paraszti sorban élő rétegek élethelyzetét tovább nehezítette a paraszti világ szigorú rendje, mely a gazdálkodás igényei szerint alakult. [...] A megélhetés és a kikényszerített többletmunka (robot) teljesítése érdekében a gyermekek a tanulás helyett szüleikkel dolgoztak.” (MIHALKÓ–HAIDEGGER–SZABÓ 2015, 34–35.) A képzési kézikönyv azt a következtetést vonja le a fenti gondolatokból, hogy a munkafeltételek és életkörülmények ugyanolyan alacsony életminőséget tettek elérhetővé a cselédeknek, mint egy Észak-Amerikában munkára kényszerített fekete rabszolga számára. (MIHALKÓ–HAIDEGGER–SZABÓ 2015, 35.) Magyarországon a cselédség megszűnésére csak a munkavállalók egyéni szabadságát, jogegyenlőségét és emberi méltóságát sértő egyes jogszabályok hatályon kívül helyezéséről szóló az 1946. évi XIX. törvénycikk révén került sor.

Habár a modernkori rabszolgaság fajtáiról a mai napig csak szubjektív szempontok mentén elkészített összeállítások érhetők el a problémát egyezményesen elítélő nemzetközi jogi instrumentum hiányában, a téma iskolai keretek közötti tárgyalásához a pedagógusok segítségére lehet a *Modernkori rabszolgaság* képzési kézikönyv.<sup>10</sup> Itt az irányadó koncepció szerint modernkori rabszolgaságnak kell tekinteni a Maliban, Nigerben és Mauritániában elterjedt klasszikus vagy örökletes rabszolgaságot, az Európában, például az Egyesült Királyságban vagy az Öböl-menti államokban az építőiparban jellemző szerződéses rabszolgaságot, a Közép-Afrikában fellelhető háborús rabszolgaságot vagy a háztartási és házi rabszolgaságot, amelyre példát Indiában, Nepálban vagy a nyugat-afrikai országok közül Beninben vagy Togóban találunk (MIHALKÓ–HAIDEGGER–SZABÓ 2015, 51–69.). A modernkori rabszolgaság Magyarországon is elterjedt formáiról főként a terepen végzett interjúk, az interjúk felhasználásával készült elemzések, továbbá az államilag regisztrált esetek (rendőrség, határőrség, gyermekvédelmi alap- és szakellátás, szociális alapellátás) és egyes

10 A Nemzetek Szövetsége és az ENSZ-család keretein belül született nemzetközi jogi egyezmények csak külön-külön foglalkoznak a kényszermunkával, gyermekmunkával vagy az emberkereskedelemmel. A modernkori rabszolgaságról kialakítandó egységes felfogás, valamint a felszámolására irányuló törekvések koordinálása és végrehajtása a jövőbeni jogalkotás és jogalkalmazás feladata.

nemzetközi jelentések (ILO, Egyesült Államok Külügyminisztériuma, ENSZ Emberi Jogi Főbiztosi Hivatal) szolgálnak információval. A képzési kézikönyv a modernkori rabszolgaság szűk értelmezését adja közre, megfelelően tárgyaló nemzetközi jogi instrumentumok és a tudományos értelmezések által támasztott szemantikai követelményeknek. Így amennyiben a modernkori rabszolgaság témáját az általános és középiskolai oktatás tematikájába be kívánjuk illeszteni, szigorúan behatárolt fogalomrendszerrel kell dolgoznunk, hogy elkerüljük a túlságosan tág értelmezést. A letisztult fogalmi kereteknek köszönhetően könnyebb lesz a témát „a gyermekek nyelvére” lefordítani. Vagyis a téma tárgyalásába nem kell belevennünk a prostitúció és a szervkereskedelem kérdését, mivel a prostitúció esetében az egyén önként dönt a tevékenység mellett, illetve a szervkereskedelemnél nem élnek vissza az áldozat munkaerejével – következésképpen ezeket nem tekintjük modernkori rabszolgaságnak.

A modernkori rabszolgaság témáját a formális és nem formális oktatás keretein belül is felvethetik az általános és középiskolai tanárok. Komplexitása miatt elsősorban a 13–18 éves diákokat kell megszólítani, viszont az olyan kapcsolódó fogalmak, mint az alapvető jogok, a személyi szabadság, a szabad mozgás, az emberi méltóságnak megfelelő munkavégzés az órai beszélgetések formájában már korábban, akár az általános iskola felső tagozatának alsóbb osztályaiban, a 11–12 éves gyermekeknél is előkerülhetnek. Az oktatási segédanyagok, óravázlatok célja, hogy a diákok számára ismereteket nyújtson a modernkori rabszolgaságról, ösztönözve őket ezáltal a témával kapcsolatos véleményalkotásra, valamint hogy az életükben felmerülő morális és etikai kérdésekre reflektáljanak. A kényes és komplex témák iskolai keretek közötti tárgyalása révén a diákok tanulnak például a társadalmi felelősségről azáltal, hogy akciótervet készítenek egy a modernkori rabszolgaságról szóló tájékoztató kampányhoz. Továbbá gondolkodhatnak azon, hogyan lehetne a modernkori rabszolgaság áldozatait azonosítani, megvédeni, és számukat csökkenteni. A témát feldolgozó óravázlatok könnyen beilleszthetők a Nemzeti alaptanterv számos műveltségi területének oktatásába. Legkézenfekvőbben elsősorban az „Ember és társadalom” műveltségterület tanításához kapcsolódik. De helyet kaphat a történelem, az erkölcsstan, a hon- és népismeret, a társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek, valamint a filozófia oktatásában is. Következésképpen a modernkori rabszolgaság tárgyalása az általános iskolai és középiskolai keretekben hozzájárul az erkölcsi értékekre neveléshez, a társadalmi igazságosság és méltányosság értékeinek tudatosításához, a demokratikus intézményrendszer működésének megértéséhez és a társadalmi, gazdasági problémák iránti érzékenység fejlesztéséhez.<sup>11</sup>

Azonban bármennyire is széles körű a modernkori rabszolgaság iskolai keretek közötti felhasználása, a témát az oktatás során felvető pedagógus komoly felelősséggel rendelkezik a foglalkozásokon, hisz a modernkori rabszolgaságba tartozó gyakorlatla-

11 Emellett a modernkori rabszolgaság témái az „Ember és környezet” és a „Földünk és környezetünk” műveltségterületekhez is kapcsolhatók. A modernkori rabszolgaság különböző formái, összefüggései megtárgyalhatók a világ társadalomföldrajzának kontextusában, s ezáltal lehetősége van a pedagógusoknak a tanulók szociális és állampolgári kompetenciáit fejleszteni.

tok tárgyalása érzékeny, komplex téma a 11–18 éves korosztály számára. Továbbá az áldozatokról szóló történetek mind valóságok, így erős érzelmeket kell feldolgozniuk a diákoknak. A cél azonban nem az elrettentés, hanem éppen ellenkezőleg, a sztereotípiák lebontása, és az áldozatok iránti szolidaritás és felelősség érzésének a fejlesztése.

A modernkori rabszolgaság tárgyalásának egyik kockázata az áldozathibáztatás. Ennek kiküszöbölése a pedagógus feladata, vagyis olyan irányba kell terelnie az esettanulmányok tárgyalása során kialakuló beszélgetést, amely segít megértetni a diákokkal, hogy miért került az áldozat ebbe a kiszolgáltatott helyzetbe. Ebben az esetben olyan kérdések segíthetnek, mint például a „Miért hagyta, hogy ez megtörténjen vele?”, „Miért hagyta a szülei/családja, hogy ez történjen vele?”, „Miért nem tett semmit a szabadulásáért?”, „Honnan tudjuk, hogy nem önként csinálta?” (MIHALKÓ–HAIDEGGER–SZABÓ 2015, 138.) A pedagógus feladata a fenti kérdésekre adott válaszokra reagálva az, hogy a diákokban tudatosítsa, a modernkori rabszolgaság áldozatai esetében „a rabszolgává válás hatalmi kérdés, amelyben észre kell vennünk az áldozatok hatalomnélküliségét és kiszolgáltatottságát”. (MIHALKÓ–HAIDEGGER–SZABÓ 2015, 138.) Fontos, hogy a diákokkal tisztázzuk, hogy a „cselekvési szabadság” egy előjog, amelynek köszönhetően egyénként szerepelve a társadalomban, szabadon cselekedhetünk anélkül, hogy ezzel kockáztatnánk az egész csoportunk, közösségünk megítélését. (MIHALKÓ–HAIDEGGER–SZABÓ 2015, 138.) Következésképpen az emberkereskedelembé, gyermekmunkára, gyerekkorban házasságba kényszerített áldozatok sorsa megtanítja a gyermekeket arra, hogy a jogaikkal élhetnek, továbbá szabad akarataukból cselekedhetnek a közösség törvényeinek tiszteletben tartása mellett.

Habár a modernkori rabszolgaság oktatási keretek közötti feldolgozása kockázatos, van rá mód, hogy hétköznapi, könnyen kezelhető kérdéseken keresztül az emberi jogokat érintő, s napjainkban azok érvényesülését a világ számos országában fenyegető témára irányítsuk a diákok figyelmét. Az általános iskola felső tagozatos diákjai a munka, az alapvető jogok, a méltányosság és a kizsákmányolás fogalmaival ismerkednek kezdetben, s ezekkel a fogalmakkal kapcsolatban kerülhet szóba az órán a gyermekmunka. Mivel a modernkori rabszolgaságban központi elem, hogy az áldozat nem önként rendelkezik a munkaerejével, és a munkavégzés egészségtelen körülmények között, gyakran fizikai és lelki fenyegetés mellett történik, a diákok számára már ebben a korban időszerű, hogy elgondolkodjanak azon, milyen munkát szeretnének majd a jövőben végezni, milyen körülmények között, feltételek mentén szeretnének dolgozni, illetve a szülei mit tartanak fontosnak az ő munkájukkal, munkahelyükkel kapcsolatban.

A rabszolgaságot tárgyaló óravázlatokkal szemben azonban alapvető elvárás, hogy ne álljanak meg az ismeretterjesztésnél. Sőt, a feladatok provokatív, figyelemfelkeltő módszerekkel készítsék gondolkodásra a diákokat. Így például az alábbi kérdések kezdeményezhetnek vitát a diákok között: „A szülőknek joguk van házkörüli munkára fogni gyerekeiket?”, „Ha lejárt a napi 8 órás munkaidőd, de még maradt elvégzendő feladatod, munkáltatódnak (főnöködnak) jogában áll-e, hogy túlóráztasson?” (MIHALKÓ–HAIDEGGER–SZABÓ 2015, 145.) A diákok a foglalkozásokon megbeszél-



tek alapján házi feladatként kereshetnek az aktuális hírekben példákat a modernkori rabszolgaságra, vagy tervezhetnek tájékoztató kampányt a kereskedelmi ellátási láncban a rabszolgamunkával készített termékekről (banántermesztés, csokoládéipar). A csokoládéiparban elterjedt gyermekmunka tárgyalása jó alkalom arra, hogy a diákokkal a figyelemfelkeltő kampányok természetéről, azoknak a rabszolgaság elleni küzdelemben betöltött szerepéről beszéljünk. A kampánytervezés osztálytermi szimulációja ideális alkalom arra is, hogy a gyerekek párban vagy kisebb csoportokban dolgozzanak. Viszont a pedagógus felelőssége, feladata a tisztességes munkához és munkakörülményekhez való jog hangsúlyozása mellett annak felismertetése a diákokkal, hogy jót tesznek, ha szüleiknek segítenek a ház körüli munkában, amelyet tanuljanak meg lelkiismeretesen elvégezni. Azonban tájékoztatnunk kell a gyermekeket a foglalkozásokon arról is, hogy ezzel a világ sok országában visszaélnék, s ez már a modernkori rabszolgaság állapotával fenyeget.

Ahogy a tudományos és a nemzetközi jogi társadalomban való szélesebb körű létjogosultság kivívásánál, úgy az iskolai tárgyalásnál is igaz az, hogy a hallgatóság számára egyszerű, a mindennapi életben megnyilvánuló helyzetekkel illusztrálva mutatható meg az, hogy a modernkori rabszolgaság kurrens probléma, amellyel foglalkozni kell. Az általános és középiskolás gyermekek számára például olyan provokatív kérdések megbeszélése mutathatja ezt a hétköznapi életbe szűrődést, mint: „A rabszolgaság haszonélvezője vagyok-e?” vagy: „Áldozatnak tekintik-e magukat az áldozatok?” Ezek a kérdések – amelyeket természetesen az adott korosztálynak megfelelően nyelviileg egyszerűsíteni kell – kézenfekvő kérdésfelvetések egyrészt a világgazdaság, a fogyasztói társadalom globális viszonyai, másrészt a rabszolgaság moztatórugói kapcsán. A provokatív kérdések továbbá arra is alkalmasak, hogy mind a témával a tanórán foglalkozó pedagógusok, mind a diákok, képességeiktől és képzettségüktől, illetve a modernkori rabszolgaságról való tájékozottságuktól függetlenül képesek legyenek magukénak érezni a témát, s felismerni azt, hogy habár saját környezetüket nem érinti a kérdés, szélesebb társadalmi felelősségvállalásból kötelesek állást foglalni, és a témával foglalkozni.

## Összegzés

A jogi védelem és a pedagógiai nevelés szükségessége rámutatnak arra, hogy a modernkori rabszolgaság, nevezetesen az olyan gyakorlatok, ahol a tulajdonjog gyakorlása, az erőszak és a megfélemlítés, a személyi szabadság korlátozása és a munkaerővel való visszaélés jellemző, Magyarország számára is problémát jelentenek. A téma kutatásában a legnagyobb kihívást az jelenti, hogy nincs konszenzus sem a hatályos nemzetközi jogban, sem pedig a tudományos társadalomban arról, mely gyakorlatokat kell napjainkban rabszolgaságnak tekinteni, hiszen még az Egyesült Nemzetek Szervezete által elfogadott Palermói Jegyzőkönyv sem kezeli önálló emberi jogi sérelemnek a rabszolgaság modernkori formáit.

Bár az 1926-os Rabszolgaság Egyezményben közreadott definíciót a nemzetközi közösség széles körben elfogadta (ILO, ENSZ), a hatékony felszámolás érdekében ez még mindig túlságosan átfogó és pontatlan megközelítés, mivel a modernkori rabszolgaságnak tekintett gyakorlatok hosszú sora az erőfeszítések és a nemzetközi figyelem szétaprózódásának kockázatával jár együtt. Szintén kockázatos a modernkori rabszolgaságot célzó adatgyűjtés, ahogy ezt a *Global Slavery Index* módszertana illusztrálja. A modernkori rabszolgaság motivációit csakis kidolgozott módszertant követve ismerhetjük meg, s csakis ez segítheti hozzá az emberi jogok nemzetközi védelmét a felszámolásához. A magyar jogrendszer mindenesetre azzal nem vádolható, hogy nem vette volna komolyan az emberi jogok védelmét a globális világban érő kihívásokat. A 354/2012. (XII. 13.) az emberkereskedelem áldozatai azonosításának rendjéről szóló kormányrendelet elfogadásával, valamint a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvénynek 2012 szeptemberében törvénybe iktatott módosításával kiszélesedett a modernkori rabszolgaság, nevezetesen az emberkereskedelem áldozatai számára elérhető védelem, hiszen így a védett házak az áldozatvédelmi rendszer alapvető részévé váltak. Továbbá a büntető-törvénykönyvben ma már megtalálható a kényszermunka mint bűncselekmény kifejezett törvényi tényállása is. A jogi védelem kiszélesítését értékelik a nemzetközi szervezetek, összhang van az európai uniós normákkal is, ám ez még mindig nem elegendő az illegalitásban megbúvó modernkori rabszolgaság áldozatainak hosszú távú védelméhez – vélik az áldozatokkal közvetlenül érintkező civil szervezetek. Ők figyelmeztetnek arra is, hogy Magyarországon is alternatív csatornákon keresztül, nem pusztán a jog nyelvén kell a megelőzésért tenni.

Így a jogi védelem mellett a modernkori rabszolgaság iskolai keretek közötti tárgyalására is szükség van, és az az irány, amelyet az Anthropolis Egyesület elindított, hatékony eleme lehet a modernkori rabszolgaság elleni küzdelemnek Magyarországon. Az óravázlatok struktúrája lehetővé teszi, hogy a kemény, érzékeny témákat a pedagógus körültekintően a 11–18 éves korosztály számára érthetővé és érdekessé tudja tenni, felkeltve a diákok figyelmét arra, hogy saját környezetük iránt felelősek legyenek. A modernkori rabszolgaság beintegrálása az iskolai jogi nevelésbe felhívja nemcsak a gyermekek, de a szülők és a pedagógusok által a szélesebb társadalom figyelmét is arra a tényre, hogy a modernkori rabszolgaság – elsősorban az uzsorázás, a „csicskáztatás” és a szerződéses rabszolgaság révén – Magyarországon is jelen van. Az iskolai környezetben szervezett jogi nevelés pedig lehetővé teszi, hogy az iskolából jogaikat ismerő és azokkal élő fiatalok kerüljenek ki. Az Anthropolis Egyesület kezdeményezése megmutatta, hogy a modernkori rabszolgasággal nemcsak a tudományos szférában, kutatások keretein belül kell foglalkozni, hanem a felszámolásért sikeresen küzdhetünk a közvélemény bevonásával akár az iskolában, akár a jelzőrendszer tagjainak képzésével.

## Felhasznált irodalom

- BALES 2012 – Kevin BALES: *Slavery in its contemporary manifestations*. = Jean ALLAIN (ed.): *The legal understanding of slavery. From the historical to the contemporary*. Oxford University Press, Oxford, 2012.
- BALES–TRODD–WILLAMSON 2009 – Kevin BALES – Zoe TRODD – Kent WILLAMSON: *Modern slavery. The secret life of 27 million people*. Oneworld, Oxford, 2009.
- CLOSE 2014 – Paul CLOSE: *Child Labour in Global Society*. Sociological Studies of Children and Youth, vol. 17. Emerald, Bingley, 2014.
- CZINE 2011 – CZINE Ágnes: *Az emberkereskedelem, mint a szervezett bűnözés egyik megjelenési formája*. PhD értekezés, A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs, 2011. <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/czine-agnes/czine-agnes-vedes-ertekezes.pdf> (2016. május 2.)
- Emberkereskedelem* 2014 – *Emberkereskedelem elleni küzdelem Magyarországon*. Belügyminisztérium Európai Együttműködési Főosztály, Budapest, 2014. [https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/thb\\_overview\\_hungary\\_hu\\_pdf.pdf](https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/thb_overview_hungary_hu_pdf.pdf) (2016. március 27.)
- Global Report* 2009 – *Global Report on Trafficking in Persons*. United Nations Office on Drugs and Crime, 2009. [https://www.unodc.org/documents/Global\\_Report\\_on\\_TIP.pdf](https://www.unodc.org/documents/Global_Report_on_TIP.pdf) (2016. május 2.)
- Global Slavery Index* 2013 – *The Global Slavery Index 2013*. Walk Free Foundation, 2013. [http://www.ungift.org/doc/knowledgehub/resource-centre/2013/GlobalSlaveryIndex\\_2013\\_Download\\_WEB1.pdf](http://www.ungift.org/doc/knowledgehub/resource-centre/2013/GlobalSlaveryIndex_2013_Download_WEB1.pdf) (2015. április 22.)
- Global Slavery Index* 2014 – *The Global Slavery Index 2014*. Walk Free Foundation, 2014. [http://d1p5uxokz2c0lz.cloudfront.net/wp-content/uploads/2014/11/Global\\_Slavery\\_Index\\_2014\\_final\\_lowres.pdf](http://d1p5uxokz2c0lz.cloudfront.net/wp-content/uploads/2014/11/Global_Slavery_Index_2014_final_lowres.pdf) (2015. április 22.)
- GUTH et al. 2014 – Alexander GUTH – Robyn ANDERSON – Kasey KINNARD – Hang TRAN: Proper Methodology and Methods of Collecting and Analyzing Slavery Data. An Examination of the Global Slavery Index. *Social Inclusion*, vol. 2., no. 4., 14–22.
- Help free the UK* [d. n.] – *Help free the UK from modern slavery. Slavery types and who is affected*. UK Home Office, Westminster. <https://modernslavery.co.uk/who.html> (2016. március 27.)
- Hidden Slaves* 2004 – *Hidden Slaves. Forced Labor in the United States*. Free the Slaves – Human Rights Center, University of California, Berkeley, 2004. <http://www.freetheslaves.net/wp-content/uploads/2015/03/Hidden-Slaves.pdf> (2016. május 2.)
- ILO *Global Estimate* 2012 – *ILO Global Estimate of Forced Labour. Results and methodology*. International Labour Organisation, Geneva, 2012. [http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed\\_norm/---declaration/documents/publication/wcms\\_182004.pdf](http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_182004.pdf) (2016. március 7.)
- JAKUBÁSZ 2014 – JAKUBÁSZ Tamás: *Visszaszorulóban az uzsorázás*. Magyar Nemzet, 2014. október 4. [http://mno.hu/magyar\\_nemzet\\_belfoldi\\_hirei/visszaszoruloban-az-uzsorazas-1251356](http://mno.hu/magyar_nemzet_belfoldi_hirei/visszaszoruloban-az-uzsorazas-1251356) (2016. február 25.)
- MIHALKÓ–HAIDEGGER–SZABÓ 2015 – Mihalkó Viktória – Haidegger Mariann – Szabó Mónika: *Modernkori rabszolgaság. Képzési kézikönyv*. Anthropolis Antropológiai Közhasznú Egyesület, Budapest, 2015. [http://www.eltereader.hu/media/2015/03/rabszolgasag\\_konyv.pdf](http://www.eltereader.hu/media/2015/03/rabszolgasag_konyv.pdf) (2016. március 11.)
- MOELCKLI et al. 2014 – Daniel MOELCKLI – Sangeeta SHAH – Sandesh SIVAKUMARAN – D. J. HARRIS (ed.): *International Human Rights Law*. Oxford University Press, Oxford, 2014.

- National Referral Mechanism Statistics 2015 – National Referral Mechanism Statistics. End of Year Summary 2015.* National Crime Agency, 2016. (elérhető <http://www.nationalcrimeagency.gov.uk/publications/national-referral-mechanism-statistics/676-national-referral-mechanism-statistics-end-of-year-summary-2015/file>) Letöltés ideje. 2016. március 27.
- RASSAM 2005 – RASSAM Yasmina. *International Law an Contemporary Forms of Slavery: An Economic and Social Rights-Based Approach.* (2005). *Penn State International Law Review.* Vol. 23: 4., 809-855.
- Slavery Convention 1926 – Slavery Convention.* Geneva, 1926. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/SlaveryConvention.aspx> (2015. július 4.)
- TILL 2011 – TILL Attila (rendező, forgatókönyv): *Csicska.* M&M Film – Laokoon Film – TV2, 2011. <https://www.youtube.com/watch?v=9GvXbC2mh6w> (2015. június 29.)
- Trafficking in Persons Report 2013 – Trafficking in Persons Report.* USA Department of State, Office to Monitor and to Combat Trafficking in Persons, June 2013. <http://www.state.gov/documents/organization/210739.pdf> (2015. július 6.)
- Trafficking in Persons Report 2015 – Trafficking in Persons Report.* USA Department of State, Office to Monitor and to Combat Trafficking in Persons, July 2015. <http://www.state.gov/documents/organization/243559.pdf> (2015. szeptember 8.)
- United Nations Protocol 2000 – United Nations Protocol to Prevent, Suppress, and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime.* United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, 2000. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/ProtocolTraffickingInPersons.aspx> (2015. április 30.)
- Victims of Trafficking 2000 – Victims of Trafficking and Violence Protection Act of 2000.* U. S. Department of State, October 28, 2000. <http://www.state.gov/j/tip/laws/61124.htm> (2016. március 3.)
- WEISSBRODT 2002 – David WEISSBRODT – *Anti-Slavery International: Abolishing Slavery and its Contemporary Forms.* United Nations, New York – Geneva, 2002. <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/slaveryen.pdf> (2016. március 7.)
- WEITZER 2015 – Ronald WEITZER: *Human Trafficking and Contemporary Slavery. Annual Review of Sociology,* vol. 41. (2015) 223–242.